

Barns levekår før og nå

Hvordan har barn det i dag? Mye har skjedd siden min generasjons barndom på 1970-tallet til barndommen i dag. Blant annet har barns familier forandret seg mye. Færre barn har gifte foreldre, og flere barn opplever samlivsbrudd. Det er også mer vanlig å gå i barnehage nå enn det var da jeg gjorde det. Dessuten er barn i mindre grad utsatt for ulykker i dag enn tidligere.

Elisabeth Rønning

Levekårsutviklingen - hvordan vi har det i Norge i dag - finnes det mange offentlige utredninger, forskningsrapporter og statistikker som sier noe om. Men da ofte fra de voksnes perspektiv. Det er de voksnes liv som i stor grad telles og fortelles. Grunnlaget for menneskers liv legges i barndommen. Barn er avhengige av voksne, og er i mindre grad enn voksne herre over sine egne liv. Derfor er det viktig å se på levekårsutviklingen også fra barnas perspektiv. Barn i dag er morgendagens voksne.

Med barn legger vi i denne artikkelen til grunn personer i aldersgruppen 0-17 år. Vi vil i stor grad fokusere på endringer fra 1980-tallet og fram til i dag, men vil i noen tilfeller trekke linjene lenger tilbake og i andre tilfeller bare se på 1990-tallet. Artikkelen vil i hovedsak fokusere på endringer for barn som gruppe, men vil forsøke å se på forskjeller blant barn der det er mulig.

Når en skal avgjøre hva som bør være med i beskrivelsen av barns levekår, kan en ikke uten videre anvende de samme tankemodellene som ligger til grunn når vi måler levekår for voksne. Barns virkelighet er på mange områder såpass forskjellig fra de voksnes at en dekkende beskrivelse av deres levekår i noen grad bør vektlegge andre sider. Noen av de viktigste særtrekk ved barn er følgende:

- Barn er avhengige av voksne, i større grad jo yngre barnet er. Avhengigheten gjør seg gjeldende både følelsesmessig og materielt. For å utvikle et harmonisk følelsesliv må barnet oppleve trygghet og nærhet i forhold til foreldre og andre voksne det kommer i varig kontakt med.
- Materielt innebærer avhengigheten at barnet må forsørges av voksne, og voksne må beskytte barnet mot farlige forhold i omgivelsene og mot utilsiktede og skadelige virkninger av dets egne handlinger.
- Barn går gjennom en grunnleggende sosialiseringssprosess. Det er i barndommen at en lærer de fundamentale kunnskaper og ferdigheter og at de grunnleggende trekk ved personligheten formes.

Mens man tidligere la større vekt på de materielle forhold, vektlegges i dag også andre ting i beskrivelsen av barns levekår, som omsorg, god kontakt mellom foreldre og barn så vel som barns kontaktnett til andre barn eller andre voksne. Meningsfylte aktiviteter for og av barn og et godt fysisk og sosialt miljø ses også på som viktig (Nordhagen 1993).

Elisabeth Rønning er er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (elisabeth.ronning@ssb.no).

Familien og barns nære omgivelser må være i fokus når en ønsker å beskrive barns levekår. Samvær med foreldre og søsken, og med andre som står barnet nær, er viktig. Boforhold og de fysiske vilkår for barns utfoldelse bør også ha en sentral plass. Barnehage, skole og barnets øvrige sosiale miljø er viktige arenaer for sosialisering utenom familien (Hansen og Andersen 1984).

Denne artikkelen vil fokusere på følgende problemstillinger knyttet til barns levekår:

- Hvordan har familiemønstrene endret seg de siste 20-30 årene?
- Har barns materielle oppvekstmiljø endret seg?
- Hvilken rolle spiller arenaer utenfor familien i dag i forhold til tidligere?
- Hva gjør barn på fritiden - før og nå?
- Har barn fått bedre helse?

Færre barn har gifte foreldre

Barns familier har gjennomgått store endringer fra slutten av 1980-tallet og fram til i dag. Færre barn har gifte foreldre og færre lever i kjernefamilier overhodet, mens flere bor med enslige foreldre og med steforeldre (Jensen 2001).

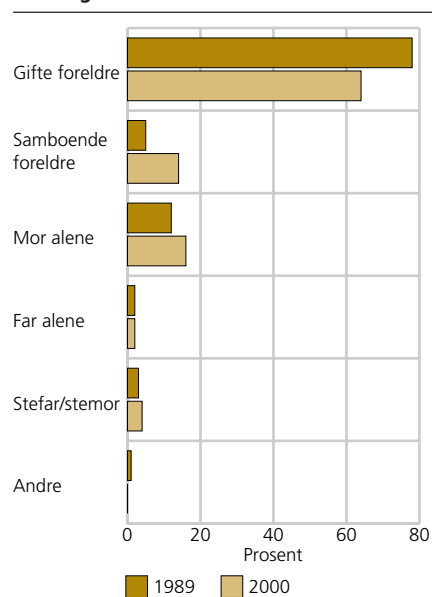
Snaut to av tre barn bodde sammen med gifte foreldre i 2000. Selv om ekteskapet fortsatt er den dominerende familieformen, så har andelen barn med gifte foreldre sunket kraftig i løpet av et kort tidsrom, fra 78 prosent i 1989 til 64 prosent i 2000. Parallelt har det vært en markant økning i andelen barn som har samboende foreldre, fra 5 prosent i 1989 til 14 prosent i 2000. Fordi barnestatistikken og familiestatistikken kun registrerer samboere med felles barn, er det viktig å være oppmerksom på at en del av disse barna kan bo i samboerfamilier uten felles barn. Tallet på samboere er derfor noe undervurdert. Den nest mest utbredte familietyper i 2000, etter gifte foreldre, er enslig mor, på vel 16 prosent. I dette tallet er det sannsynlig at flere samboere uten felles barn skjuler seg. Familietyper enslig mor er altså noe overvurdert.

I 1989 bodde 97 prosent av alle barn sammen med mor, mens 85 prosent bodde sammen med far. I perioden fram til 2000 har andel barn som bor med begge foreldre sunket. Dette har kun gitt seg utslag i nedgang i andel barn som bor med far. I 2000 bodde fortsatt 97 prosent av alle barn med mor, mens 80 prosent bodde sammen med far. Til tross for økningen i foreldrebrudd er det ingen endring i den andelen av barn som bor sammen med mor (Jensen 2001).

Flere barn opplever samlivsbrudd

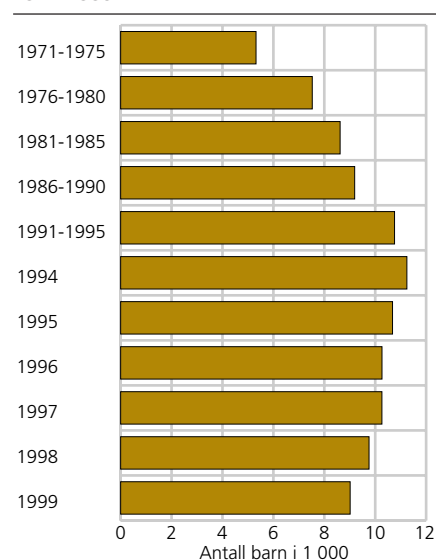
Godt over halvparten (56 prosent) av ekteparene som ble skilt i 1999, hadde barn under 18 år. Dette dreide seg totalt om 9 000 barn. Hvis vi ser på utviklingen over tid fra 1976 og fram til i dag, har tallet på barn under 18 år berørt av skilsmisse, økt fra i overkant av 5 000 i tidsrommet 1976-1981 til en topp i 1994 på i overkant av 11 000. Deretter har tallet sunket gradvis til 9 000 barn. Siden statistikken ikke gir tall for oppløste samboerskap, er informasjonen om brudd i parforhold ikke komplett. Én følge av dette er at tallet for barn som opplever familieoppløsning, er for lavt. Som vi har sett, har andelen barn med samboende foreldre økt sterkt fra 1989. Anslag viser også at brudd blant samboere med barn er to til tre ganger så vanlig som

Figur 1. Barn 0-17 år i ulike familietyper. 1989 og 2000. Prosent

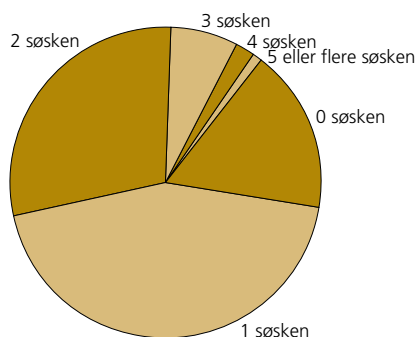
Kilde: Barnestatistikk.

Figur 2. Antall barn berørt av skilsmisse. 1971-1999¹

¹ Før 1979: Barn under 16 år.
Kilde: Befolkningsstatistikk.

Figur 3. Barn 0-17 år, etter tall på hjemmeboende søsken uansett alder. 2000. Prosent

Kilde: Befolkningsstatistikk.

blant ektepar med barn. Ettersom samboerskap blir mer vanlig, utgjør brudd blant samboere en økende andel av foreldrebruddene (<http://www.ssb.no/emner/02/02/30/skilsmiss/27.10.1999>).

Familier i nye former

I 2000 hadde 83 prosent av alle norske barn søsken som de bodde sammen med. De fleste barn har ett søsken, og det er også vanligere å bo sammen med to søsken enn å ikke bo sammen med søsken. Tre søsken eller flere er til sammen mindre vanlig enn å ikke bo sammen med søsken (Aktuelle befolkningstall, Familier og barn 1. januar 2000, 12/2000). Det å ha søsken har vært det vanligste i lang tid. Å være enebarn var mest vanlig blant dem som i dag er middelaldrende, dvs. kullene som var barn på 1930- og 1940-tallet (Noack og Barstad 1994).

Selv om det har vært stor stabilitet i om man bor sammen med søsken eller ikke, har de nye familiemønstrene ført til at det har blitt mer vanlig med ulike slektskapsforhold til andre barn man bor sammen med. Foruten helsøsken kan barn ha halvsøsken og stesøsken, og i en familie kan det finnes ulike kombinasjoner av disse søskenforholdene. I 1989 bodde 91 prosent av alle barn bare sammen med helsøsken (Statistisk ukehefte 1990), i 1997 bodde nær 89 prosent av alle barn bare sammen med helsøsken (Barn og unge 1998), mens i 2000 bodde 86 prosent av alle barn bare sammen med helsøsken (Barn og unge. Aktuell statistikk 2001).

Det er altså større variasjoner i barns familier nå enn før, både i form av flere voksenpersoner og hele og halve søsken. Samlivsbrudd og flere "sett" med familier kan i prinsippet føre til kontakt med flere voksenpersoner enn den tradisjonelle kjernefamilien gjorde, og til verdifulle halvsøsken og stesøskenrelasjoner, på tvers av alder og bakgrunn.

Barnestatistikken

Barnestatistikken omfatter hjemmeboende barn i alderen 0-17 år. Barn 0-17 år som er registrert flyttet hjemmefra, har giftet seg eller fått egne barn, er utelatt.

Samboere er en underregistrert gruppe. Barnestatistikken, som er basert på data fra Det sentrale folkeregister, fanger kun opp samboerpar som har minst ett barn felles og som er registrert bosatt på samme adresse. En del av de enslige mødrene og fedrene vil i virkeligheten bo sammen med andre enn barnets andre biologiske foreldre, slik at tallet på barn som bor sammen med én voksen, vil være noe for høyt i statistikken.

Barna som telles i barnestatistikken er fra 0 til og med 17 år gamle. Søsknene deres kan være i en hvilken som helst alder. Den eneste begrensningen for å bli regnet med som et søsken, er at personen er enslig og bor på samme adresse som barnet det gis informasjon om. Søsken som har flyttet hjemmefra for å studere og som ikke har meldt flytting, vil være registrert på samme adresse som barnet og dermed telle med som hjemmeboende søsken.

Med "barn uten søsken" menes barn (under 18 år) som er registrert bosatt alene sammen med sine foreldre. Det kan være enebarn i vanlig forstand eller barnet kan ha søsken som har flyttet ut av familien. "Søsken" bor på samme adresse og i samme familie som barnet selv. Begrepet kan omfatte både hel-, halv- og stesøsken, uansett alder.

Helsøsken er definert som barn med samme far og samme mor, halvsøsken som barn med samme mor, men ikke samme far - eller omvendt, mens stesøsken er barn med verken samme mor eller far.

Kontakt på tvers av generasjonene

I diskusjoner om dagens familieliv er det ofte den relativt isolerte kjernefamilien og svekket kontakt mellom generasjonene som trekkes fram. Fra historikerhold stilles det i dag spørsmålsteget ved om dagens unge virkelig har mindre kontakt med andre aldersgrupper og personkategorier enn tidligere. Flere nordiske barndomshistorieforskere hevder at dagens barn sannsynligvis har mer regelmessig kontakt med foreldre og andre slektninger enn noensinne. Dette kommer av den radikalt økede livslengde, den reduserte barnedødelighet, nedsatt arbeidstid og bedre og billigere kommunikasjoner som muliggjør raske telefonkontakter og besøk over lange strekninger (Bø 1993). Tall fra SSBs levekårsundersøkelser viser at kontakt ansikt til ansikt med nære slektninger har vært

uforandret eller faktisk svakt økende de siste 20-25 årene. Levekårsundersøkelsene sier bare noe om den voksne befolknings kontakt med nære slektninger, men en kan anta at hvis foreldre har kontakt med nære slektninger, så har også barna det (Barstad 1999). Det er altså mye som tyder på at bildet av den isolerte kjernefamilien må nyanseres. For det første er ikke den isolerte kjernefamilien i like stor grad som tidligere preget av kjernen mor, far og barn, men i løpet av en barndom kan barn oppleve flere sett med familier og flere søsken. For det andre har blant annet økt levealder ført til at flere barn får anledning til å oppleve det å ha besteforeldre.

Stabilt samvær mellom barn og foreldre

Tidsbruksundersøkelsen gir oss tall over tid foreldre og barn tilbringer sammen. Både småbarnsfedre og småbarnsmødre har omdisponert sin arbeidsinnsats betydelig fra 1970-1990. Fedre bruker noe mindre tid til yrkesarbeid og bidrar noe mer på hjemmebane, mens mødre har foretatt store tidsmessige forskyvninger i motsatt retning (Kitterød og Opdahl 1992). Utviklingen har gått mot kraftig nedskjæring på tid bruk til husarbeid og økt tid til aktiv omsorg for barn¹. Dette peker i retning av endrede foreldreroller. Til tross for høyere yrkesaktivitet blant mødre og langt mer bruk av tilsynsordninger utenfor hjemmet, brukte foreldre altså mer tid til konsentrert oppmerksomhet om barna i 1990 enn tidligere (Kitterød 2001). Men hva har skjedd på 1990-tallet? Her må vi basere oss på andre datakilder enn dagboksundersøkelser av tidsbruk, da tidsbruksundersøkelsen for 2000/01 ikke foreligger ennå. Gifte/samboende kvinner med barn er blant dem som økte yrkesdeltakelsen sin mest i 1990-årene. De har også økt arbeidstiden sin. Tid brukt på husarbeid ser ut til fortsatt å synke blant kvinner på 1990-tallet. Ettersom vi ikke har opplysninger om tid til andre typer husholdsarbeid, vet vi ikke om den omprioriteringen vi så blant foreldre på 1970- og 1980-tallet mot større vekt på aktivt omsorgsarbeid og mer konsentrert oppmerksomhet om barna, har fortsatt på 1990-tallet (Kitterød, 2001).

Sterk inntektsvekst på 1990-tallet blant barnefamilier

Husholdninger med barn er blant de husholdninger som har opplevd den sterkeste inntektsveksten på 1990-tallet. Både par med småbarn og enslige forsørgere hadde en sterkere inntektsvekst i denne perioden enn gjennomsnittet (Epland 2001). Dette skyldes blant annet at arbeidsinntektene til småbarnsfamilier økte betydelig på 1990-tallet (Statistisk sentralbyrå 1999), som igjen skyldtes en kombinasjon av realvekst i lønningene og økt yrkesaktivitet blant småbarnsmødre (Bø og Molden 2000). I tillegg kom en del av inntektsveksten i form av økte overføringer.

Utviklingen fra 1986 til 1998 i andel barn med husholdningsinntekt under hhv. 50, 60 og 70 prosent av medianinntekten² for alle personer, viser en reduksjon i andel barn som tilhørte lavinnteksgruppen fra 1994-1998. Graden av reduksjon avhenger av hvilken skala man benytter³ for å måle lavinntekt. Det har altså funnet sted en inntektsforbedring for barn på 1990-tallet. Dette blir langt på vei bekreftet av andre kilder, blant annet ser vi nedgang i andel barn i familier som mottar sosialhjelp (Epland 2001).

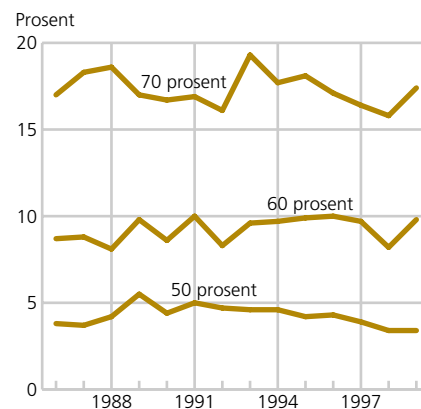
Men noen familier sliter med lav inntekt

Til tross for at det har skjedd en generell forbedring for barn, finnes det fortsatt barn som tilhører lavinnteksgruppen. Hvem er de? Det er flere av de aller yngste barna i lavinnteksgruppen, enn barn som er noe eldre. Det er mer sannsynlig at barn av enslige forsørgere havner i kategorien

Skilsmissestatistikken

Skilsmissestatistikken for 1999 er endret på to punkter i forhold til foregående år: For det første tas alle forsinkede meldinger om separasjoner og skilsmisser nå inn i statistikken uansett når hendelsen fant sted. For det andre gjelder tallene skilsmisser og separasjoner der mannen er bosatt i Norge, i stedet for hendelser der minst én av partene er bosatt i landet. Tall etter gammel definisjon er tilgjengelig.

Figur 4. Andel barn under 18 år med ekvivalentinntekt under 50, 60 og 70 prosent av medianinntekt for alle personer. E=0,5

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsene.

Ekvivalensskala

En ekvivalensskala gir uttrykk for hvor stor inntekt en husholdning bestående av for eksempel fire medlemmer må ha for å ha tilsvarende levestandard eller økonomisk velferd som en enslig. Her benytter vi den såkalte kvadratrotskalaen, der den vekt de enkelte husholdningsmedlemmene får tilsvarende kvadratrotten av antall personer i husholdningen. En husholdning bestående av fire personer vil ifølge denne skalaen måtte ha en inntekt som er dobbelt så stor som det en enslig person har, for å ha et tilsvarende velferdsnivå. Kvadratrotskalaen er likevel bare en av mange ekvivalensskalaer som benyttes ved internasjonale sammenligninger.

En annen hyppig brukt skala er OECD-skalaen fra 1982 (OECD 1982). Denne skalaen regner stordriftsfordelene som betydelig mindre enn kvadratrotskalaen. For eksempel vil en husholdning på fire personer (to voksne og to barn) måtte ha en inntekt som er 2,7 ganger større enn en enslig for å ha et tilsvarende velferdsnivå. OECD-skalaen har imidlertid blitt kritisert for å være for "bratt", det vil si at den overvurderer størrelsen på den inntekten som store husholdninger må ha for å ha samme velferdsnivå som små husholdninger.

lavinntekt enn barn som tilhører husholdninger med to voksne. Antall yrkesaktive i husholdningen er en av de sterkeste forklaringsfaktorene på hvorfor noen barn bor i husholdninger som generelt er inntektsfattede. Foreldrenes alder har også betydning. Yngre foreldre har dårligere inntekt. Barn med mor som hovedforsørger har også dårligere husholdningsinntekt. Det er i tillegg en klar sammenheng mellom boforhold og lavinntekt. Barn som bor i leid bolig har en mye større sannsynlighet for å være inntektsfattede enn barn som bor i eid bolig. Det å ha flere søsken fører til dårligere råd. Barn i de minste og de største kommunene er overrepresentert blant de inntektsfattede familiene. 29 prosent av alle inntektsfattede barn var første- eller andregenerasjonsinnvandrere. Knapt 24 prosent av alle barn i lavinntektsgruppen var innvandrere fra land i den tredje verden. Disse barna har dermed en sannsynlighet for å være inntektsfattig som er nesten 6 ganger større enn for barn generelt.

Mange personer har heldigvis av ulike grunner en lav husholdningsinntekt bare i en begrenset periode. Ved å studere vedvarende lavinntekt, det vil si lavinntekt over flere år, kan man identifisere barn som i enda større grad opplever dårlig økonomi på kroppen. Studier av dette viser at det er få barn som er under lavinntektsgrensen over flere år. Mobiliteten avhenger av hvilket mål man benytter (50, 60 eller 70 prosent av medianinntekten). Mobiliteten er mindre når lavinntektsgrensen som benyttes er høyere (f.eks. 60 eller 70 prosent istedenfor 50 prosent). Dette kan tyde på at mange barn som bare temporært er inntektsfattede, ikke umiddelbart opplever noen betydelig inntektsforbedring. De flytter seg ikke langt over lavinntektsgrensen, og kan dermed være i en utsatt posisjon til å igjen havne blant de med lavinntekt (Epland 2001).

Hvem har vedvarende lavinntekt? Vedvarende lavinntekt er mest utbredt blant barn som vokser opp med bare én forsørger. Det er som forventet også en klar sammenheng mellom foreldres manglende tilknytning til arbeidslivet og forekomst av vedvarende lavinntekt blant barn. Barn som er første- eller andregenerasjons innvandrere utgjør også en stor andel av barn med vedvarende lavinntekt. Innslaget av innvandrerbarn blir betydelig forsterket når man ser på inntekten over flere år. Dette tyder på at inntektsmobiliteten blant innvandrerfamilier med barn er lav, og at mange blir værende i lavinntektsgruppen i flere år (Epland 2001).

Det finnes altså store variasjoner blant barn, men det generelle bildet viser en god inntektsutvikling for barnefamilier på 1990-tallet.

Barns boliger har blitt bedre

Den gjennomsnittlige barnefamilien har fått det bedre økonomisk på 1990-tallet, og den har også fått noe bedre boforhold. Andelen barn under 16 år som bor trangt har sunket fra 1991 til 1995. I 1991 var det i Oslo, Akershus, Trøndelag og i Nord-Norge flest barn bodde trangt. I 1995 var det Oslo og Akershus som skilte seg ut med mest trangboddhet. 5 prosent av barn under 16 år bodde i bolig som enten ikke har bad/wc og/eller har kalde og/eller fuktige rom i 1995. Andelen som bor under slike forhold er redusert med 4 prosentpoeng fra 1991 til 1995.

Barns boforhold har altså bedret seg noe på 1990-tallet. Oslo og Akershus sliter med de dårligste boforholdene i landet. Det er en klar sammenheng mellom boforhold og lavinntekt. Barn som bor i leid bolig har en mye større

sannsynlighet for å være inntektsfattige enn barn i eide boliger. De leide boligene finner vi i stor grad i de store byene.

Barns liv utenfor familien

Barnehager har de siste 30 årene blitt en viktig arena for barns sosialisering og oppvekst generelt. Barnehagesektoren har opplevd en voldsom vekst fra midten av 1960-tallet og fram til i dag. Når barna blir eldre, er det skolen som overtar. Innenfor grunnskolen er reform 97, med 6-åringenes inntreden i grunnskolen, en viktig endring. En annen viktig endring er at skolefritidsordningen er blitt et fast tilbud alle kommuner skal ha.

Sterk vekst i barnehagesektoren

Barnehagesektoren har utviklet seg fra å være et veldig lite tilbud på midten av 1960-tallet, til å omfatte over 190 000 barn ved utgangen av 2000. Bortsett fra en nedgang i forbindelse med innføringen av skolestart for 6-åringer i 1997, har tallet på innmeldte barn vist stigning helt fram til 1999. Dette betyr at hvert andre barn under 6 år har plass i en barnehage. Ved inngangen til 2000 tilsvarte antall barn i barnehage en fordobling i forhold til 1984, en femdobling i forhold til 1976 og hele 22 ganger så mange barn som ved barnehagestatistikkenes opprinnelse i 1963 da det bare var 8 500 barn i barnehager (Risberg 2000).

Utviklingen i barnehagesektoren kan også illustreres ved utviklingen i dekningsgraden. I løpet av de siste 20 årene fra 1980 til 2000 har andelen 1-5 åringer med barnehageplass økt fra under 20 prosent til 62 prosent. Det er spesielt i aldersgruppen 3-5 år at dekningsgraden har økt. For denne aldersgruppen har dekningsgraden økt fra 27 prosent til over 78 prosent. Blant 1-2-åringene hadde 37 prosent tilbud om barnehageplass i 2000. Barn i åpen barnehage er ikke med i disse tallene. De siste årene har det skjedd en reduksjon i antall 1- og 2-åringer i barnehage og også en dreining fra heltids- til deltidsplass. Dette kan forklares med innføring av kontantstøtte for 1-2 år gamle barn som ikke har plass i barnehage eller har redusert plass. Kontantstøtten har altså ført til en liten endring i barnehagetilstrømningen og en dreining i hvilke tilbud som ønskes for de minste barna (Risberg 2000).

Tilbud om skolefritidsordning

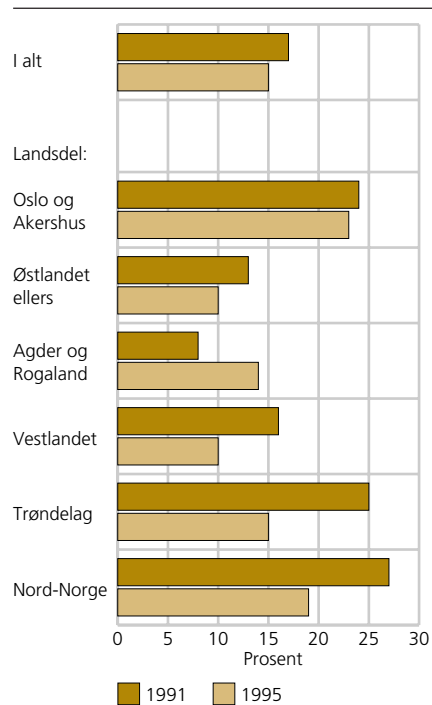
Skolefritidsordning er et tilbud for barn i grunnskolen før og etter skoletid, som skal gi barna omsorg og tilsyn, og legge til rette for lek, kultur og fritidsaktiviteter med utgangspunkt i alder, funksjonsnivå og interesser hos barna. Fra 1. januar 1999 har kommunene plikt til å ha et slikt tilbud for barn fra 1. til 4. klassetrinn.

Andel barn per klassetrinn i skolefritidsordning har økt kraftig fra 1995 til 1999, fra 1 av 3 barn i 1995 til nærmere halvparten av barna i 1999. Det er flest barn i 1. og 2. klasse med i skolefritidsordning.

Grunnskolen - arena for læring

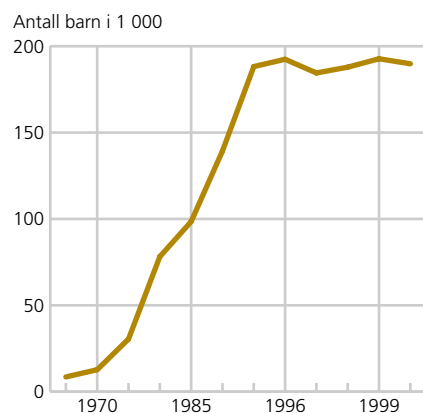
De siste 10 årene har tallet på elever i grunnskolen økt med 117 000 totalt. Etter at seksårsreformen (Reform 97) ble innført skoleåret 1997/98, har elevtallet økt med mer enn 10 000 elever hvert skoleår. Strukturen på grunnskolen har også endret

Figur 5. Andel barn 0-15 år som bor trangt/romslig, etter landsdel. 1991 og 1995. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsene.

Figur 6. Barn i barnehage. 1963-1999

Kilde: Barnehagestatistikk.

Barnehagestatistikken

Statistikken om barnehager og barn i barnehager samles inn årlig per 15. desember. En barnehage er i lov om barnehager av 6. juni 1975 definert som en godkjent pedagogisk tilrettelagt virksomhet for barn under opplæringspliktig alder. Statistikk over barnehagene er utarbeidet på grunnlag av årsmeldinger fra barnehagene. Statistikken omfatter alle godkjente barnehager.

Grunnskolestatistikken

Grunnskolestatistikken omfatter barn og unge som får opplæring etter grunnskoleloven. Statistikken bygger på opplysninger fra Grunnskolens informasjonssystem (GSI).

seg på andre områder. Antall grunnskoler har gått ned fra midten av 1980-tallet og fram til i dag. I tillegg har gjennomsnittlig antall elever per klasse i grunnskolen økt fra 1990 til 2000, men bare i svært liten grad (fra 19,2 til 20,2 elever per klasse) (<http://www.ssb.no/emner/04/02/20/utgrs/DS-artikkel.19.12.2000>).

Høsten 2000 var omtrent 40 000 av 590 000 elever i grunnskolen elever fra språklige minoriteter, altså 7 prosent av elevene. Oslo hadde den største andelen elever fra språklige minoriteter, med 31 prosent. (<http://www.ssb.no/emner/04/02/20/utgrs/DS-artikkel.6.6.2001>).

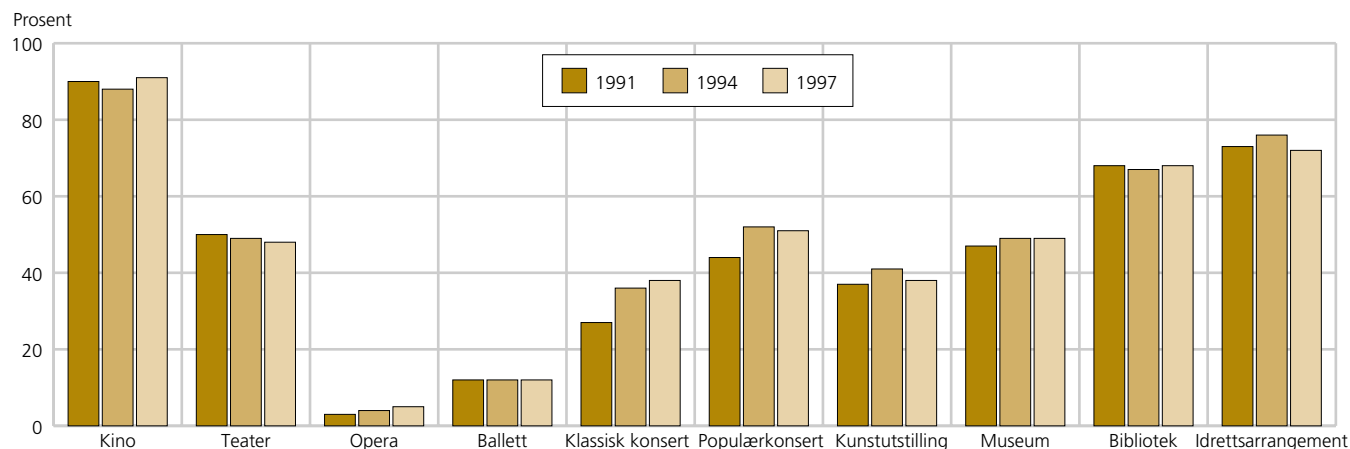
Dette er et annet viktig kjennetegn ved barns oppvekst i dag i forhold til tidligere. Gjennom barnehagen og grunnskolen møter barn i dag barn fra andre kulturelle og religiøse miljøer. Mangfoldet er stort. Mye kan bli sagt og er blitt sagt om den offentlige barneomsorgen som ytes gjennom barnehager og skolevesenet, og som i større og større grad er blitt en viktig del av barns oppvekst. Noen er kritiske til den økende institusjonaliseringen av barndommen, mens andre ser på barnehagen og skolen som arenaer hvor barn kan lære toleranse og forståelse, og hvor de lærer interaksjon med andre mennesker på et tidlig tidspunkt i livet.

Kino og idrettsarrangementer er mest populært

Vi kan ikke se på barns fritidsaktiviteter bare som et resultat av egne uavhengige valg. Deres handlinger er i vesentlig grad bundet til foreldres preferanser, og de påvirkes gjennom fritidstilbud, og hva som eksisterer av tilbud på kultur- og mediesektoren der de bor. Dette er med på å innvirke på barns valg og grad av aktivitet (Vaage 1992).

Det er helt tydelig at barn vet hva de liker og hva de ikke liker. Interessen er størst for å gå på kino og idrettsarrangement, noe som vi ser igjen i den aktive kulturbruken. Populærkonserter og biblioteksbesøk er også noe barn interesserer seg for. Interessen har holdt seg relativt stabil på 1990-tallet, men antall besøk i løpet av et år har gått noe ned. Jenter bruker de fleste kulturtilbudene mer enn gutter.

Figur 7. Prosentandel som har benyttet seg av ulike kulturtilbud siste 12 måneder, i aldersgruppen 9-24 år. 1991, 1994 og 1997. Prosent

Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsene.

Interessen for ulike kulturtilbud er nokså uavhengig av bostedsstrøk. Men interessen for å gå på teater, museer og kunstutstillinger er mindre blant barn i spredtbygde strøk, noe som nok kan forklares med færre tilbud. Barn med foreldre med høy utdanning går mer på bibliotek, i teater, opera, ballett, på konserter og kunstutstillinger enn barn med foreldre med lavere utdanning.

Barn er aktive

Barn er aktive kulturkonsumenter. I 1997 var halvparten av barn og unge aktivt med på ett eller annet kulturfelt, enten å spille instrument, være med i kor/orkester, opptre med teater eller drive med billedkunst. I tillegg hadde tre av fire deltatt aktivt på idrettsarrangement siste to år.

Ni av ti 6-15-åringene driver med fysisk aktivitet for å trene eller mosjonere. Det er mest vanlig å trene en til to ganger i uka. Blant de som trener minst en gang i måneden, er svømming, sykling, skitur/langrenn og fotball, i denne rekkefølgen, de idrettsgrenene flest 6-15 åringer driver med. Det er flere jenter enn gutter som trener/mosjonerer, og de gjør det oftere. Men det er flere gutter enn jenter som er registrerte som medlemmer i norske idrettslag. Andelen som er registrert i idrettslag synker med alderen.

Fra Hardyguttene til Nintendo og PlayStation

Interessen for kultur og medier har endret seg over tid. Barn leser for eksempel mindre nå enn de gjorde før. Mens 31 prosent av 9-15-åringene leste en gjennomsnittsdag i 1991, gjaldt dette bare 18 prosent i 2000. Å lese bøker har gått mest ned blant gutter (Vaage 2000).

Andre typer mediebruk har derimot økt. Fra 1991 til 2000 har andel 9-15-årige fjernsynsseere en gjennomsnittsdag økt fra 83 til 90 prosent og antall minutter brukt til fjernsynsseeing har økt fra 90 til 129⁴. Prosentandel fjernsynsseere totalt i befolkningen har holdt seg rimelig stabil på 1990-tallet, men har økt med 7 prosentpoeng for de yngste. Antall minutter brukt til fjernsynsseeing har økt med 24 minutter en gjennomsnittsdag totalt i befolkningen på 1990-tallet, men har økt 39 minutter en gjennomsnittsdag for 9-15-åringene. Fjernsynet har blitt en viktigere del av barns hverdag i løpet av 1990-tallet.

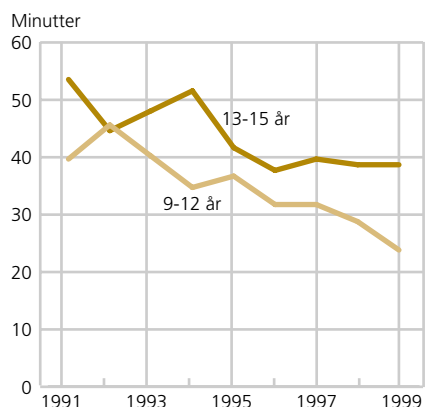
PC og Internett er også en viktig del av barns hverdag på 1990-tallet, og har blitt det i større og større grad. PC-bruken blant barn har økt fra 17 prosent i 1994 til 40 prosent i 2000 (bruk av hjemme-PC en gjennomsnittsdag). Gutter bruker hjemme-PC i nesten dobbelt så stor grad som jenter. PC-en har tatt over for bøker, spill og andre former for underholdning blant barn. Bruk av Internett (en gjennomsnittsdag) har økt fra 4 prosent i 1997 til 23 prosent i 2000.

Stadig synkende spedbarnsdødelighet og dødelighet generelt blant barn

Spedbarnsdødeligheten er blitt halvert de siste ti årene, til 4 per 1 000 levendefødte i 1999, den laveste som noen gang er registrert. De siste fem årene har spedbarnsdødeligheten ligget stabilt på rundt 4 av 1 000 barn.

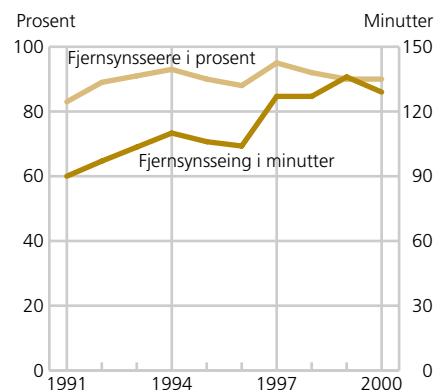
Dødeligheten generelt for barn og unge har også gått ned fra begynnelsen av 1970-tallet og fram til i dag ([http://www.ssb.no/dode/Dagens statistikk](http://www.ssb.no/dode/Dagens%20statistikk), 14.06.2001). Hvis vi ser nærmere på dødsfall etter sykdom på 1990-

Figur 8. Tid brukt til lesing per dag, etter alder. Minutter

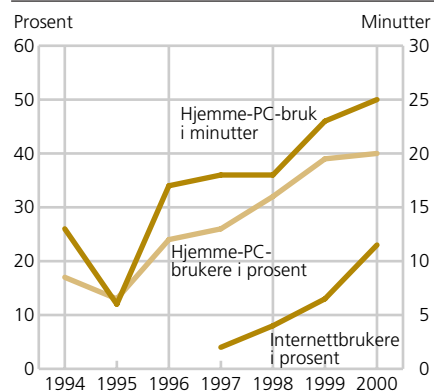
Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsene.

Figur 9. Andel fjernsynsseere og minutter brukt til fjernsynsseeing en gjennomsnittsdag, i aldersgruppen 9-15 år. 1991-2000

Kilde: Norsk Mediebarometer.

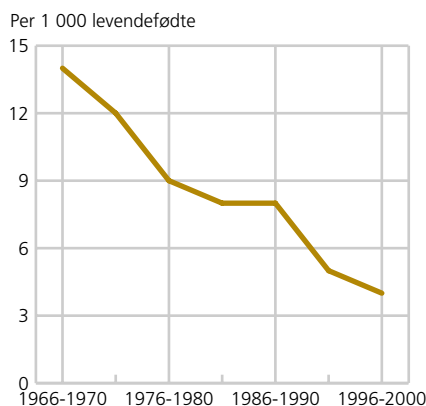
Figur 10. Andel som har brukt hjemme-PC og minutter brukt til hjemme-PC en gjennomsnittsdag og andre som har brukt internett, i aldersgruppen 9-15 år. 1994-2000

Kilde: Norsk Mediebarometer.

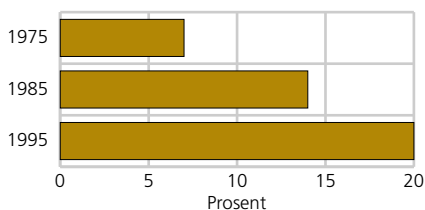

Figur 11. Døde i første leveår per 1 000 levendefødte. Hele landet. 1966-2000

Kilde: Befolkningsstatistikk.

Figur 12. Andel personer med ulike typer allergier i helseundersøkelsene. 1975, 1985 og 1995. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsene.

tallet, er det ondartede svulster, eller kreft, som var den sykdommen som krevde flest barneliv. Medfødte misdannelser var den nest vanligste dødsårsaken.

Men økning av sykdommer i åndedrettsorganer og hud

Blant barn dominerer sykdommer i åndedrettsorganene og sykdommer i hud og underhud. Sykdomsgruppene hudsykdommer og symptomgruppen "symptomer og ubestemte tilstander" har blitt mer utbredt blant barn de siste tiårene (Grøtvedt og Belsby 1995).

Allergier utgjør en høy andel av barns sykkelighet, og har økt kraftig fra 1975 til 1995⁵. Regner man hudsykdommen eksem og åndedretts sykdommene astma og høysnue som allergiske lidelser, får man en indikasjon på at det i første rekke var allergiske lidelser som økte i omfang fra 1975 til 1995 (Grøtvedt og Belsby 1995). Nær 7 prosent av barn i alderen 0 til 17 år led av allergier i 1975. I 1995 var andelen økt til 20 prosent. Andel barn med astma har økt fra 1,3 prosent til 5,5 prosent på samme tid.

Sterk reduksjon i dødsulykker blant barn

I løpet av de siste 30 årene fram til 1990-tallet har dødeligheten av ulykker blant barn under 15 år blitt mer enn halvert. Hvis trygghet betyr å være mindre utsatt for å dø av ulykker, så har aldri barn hatt det så trygt som nå. I 1950- og 1960-årene døde hvert år i gjennomsnitt nær 250 barn under 15 år av ulykker. I 1996 var det 41 barn som døde på denne måten. Vi kan altså si at rundt seks ganger så mange barn ble drept i ulykker for 40-45 år siden i forhold til det vi opplever i dag.

Mulige forklaringer på denne positive utviklingen kan være endringer i barns lekevaner, at barn oppholder seg på steder med mindre ulykkes- og skaderisiko, at helsevesenet har blitt bedre til å redde liv, og at ulykkesforebyggende tiltak har ført til atferdsendring hos både foreldre og barn (Gjertsen 1992).

På slutten av 1950-tallet var det drukning som var den vanligste årsaken når barn under 10 år døde av ulykker. Drukningssulykkene er de som er blitt kraftigst redusert i tiårene fram til i dag. På slutten av 1960-tallet overtok trafikkulykkene som den hyppigste dødsårsaken for barn. Helt fram til i dag er det trafikkulykkene som har krevd og krever fleste barneliv, men antallet barn som dør i trafikken har sunket markert. Reduksjonen blir enda mer markert når vi tenker på den økningen som har skjedd i trafikkmengden.

Men ulykker fører også til skader

Ulykker som medfører død utgjør bare en liten del av alle ulykkestilfeller. Hjemmeulykker er den største ulykkestypen som ikke medfører død blant barn under 15 år, etterfulgt av ulykkeskader i idrettsområder og skader som skjer i skoletiden. Sikkerhetsutstyr i hjem, samt sikring av utemiljøer, kan bidra til at barn gis større frihet til lek samtidig som faren for alvorlige ulykker reduseres. Lek er en viktig prosess som lærer barn å meste ulike situasjoner som medfører risiko. I sammenhenger hvor vi aksepterer at barn utsettes for en viss risiko, kan en del av de mindre alvorlige uhellene og skadene betraktes som naturlige hendelser i barns utvikling og læring (Gjertsen 1992).

Flere undersøkelser viser at bruk av sikkerhetsutstyr har en klart skadereduserende effekt: Hos barn under 15 år har bruk av bilbelte gitt redusert skadefrekvens på nærmere 40 prosent i forsetet og 30 prosent i baksetet, mens fotgjengere i alle aldre som ikke bruker reflekser ser ut til å være omtrent 9 ganger mer utsatt for å bli skadet eller drept i trafikken enn refleksbrukere (Gjertsen 1992). I 1996 kom Barne- og familiedepartementets "Forskrifter om sikkerhet ved lekeplassutstyr". Skadetallene fra landets lekeplasser skulle ned. Mange mente disse forskriftene gikk for langt, og en mengde lekeplasser måtte rives fordi de ikke holdt mål i følge de nye forskriftene (Dagbladet, 2. juli 2001).

"Trygghetssamfunnet" kaller professor Gunnar Breivik ved Norges Idrettshøgskole dagens oppvekstvilkår for barn i Norge. Breivik er sterkt kritisk til den rådende etterkrigsideologien som handler om å gjøre alt så trygt og sikkert. I dag satses det på teknologi, altså sikkerhetssystemer av ulike arter. Breivik savner satsing på mestring. Undersøkelser fra Oslo-skolene viser at 25 prosent av førsteklasingene ligger etter den forventede motoriske utviklingen. Han mener man trenger en kritisk gjennomgang av regelverket, og et program fra det offentlige som fokuserer på aktivitet, trening, utvikling og mestring, ikke ensidig fokus på sikkerhet (Dagbladet, 2. juli 2001).

Dette viser at det er en vanskelig balansegang mellom å beskytte og overbeskytte barn. Man kan også gå for langt i å trygge barns oppvekstvilkår.

Oppsummering

Barns familier har endret seg kraftig de siste 20-30 årene. I dag har mange barn foreldre som ikke er gifte. Det var ikke vanlig før. Flere barn bor sammen med bare én forelder, og da ofte mor, i kortere eller lengre perioder av barndommen. Barn opplever samlivsbrudd - at mor og far flytter fra hverandre - i større grad enn tidligere. Dette kan føre med seg flere sett av familier å forholde seg til, helsøsken, halvøsken og stesøsken, stemødre, stefedre og flere sett med besteforeldre.

I dag, når antall samlivsbrudd er høyere enn noen gang før, er spørsmålet om hvilke konsekvenser dette har for barna mer aktuelt enn noen gang tidligere. Studier viser at å få vite at foreldrene skal skille lag, er vanskelig for de fleste barn, og at det er vanskeligst i den første tiden. At mange barn opplever tiden rundt og rett etter samlivsbruddet som vanskelig, betyr heldigvis ikke at de nødvendigvis fortsetter å ha det vanskelig eller tar skade av samlivsbruddet på lengre sikt. En undersøkelse der foreldre forteller om barnas opplevelse av skilsmisse, viser at skilsmissen kan gi en del negative atferdsendringer hos barna, men også positive atferdsendringer (Moxnes 2000). Selv om samlivsbrudd oppleves som en vanskelig fase i de fleste barns liv, må en ikke glemme å også fokusere på andre aspekter slike brudd faktisk kan føre med seg.

Vi har i denne artikkelen pekt på at familier i dag finnes i mange former. Det har blitt mer vanlig med variasjoner av slektskapsforhold til både barn og voksne man bor sammen med. Man kan ha helsøsken, halvøsken og stesøsken, stemor og stefar. Flere "sett" med familier kan føre til kontakt med flere voksenpersoner enn den tradisjonelle kjernefamilien gjorde. Økt livslengde, redusert barnedødelighet, nedsatt arbeidstid og bedre og billigere kommunikasjoner muliggjør kontakt og besøk over lange strekninger. Levekårsundersøkelsene viser at kontakt ansikt til ansikt med nære slektninger

Litteratur

Barstad, Anders (1999): *Sosial integrasjon i det senmoderne samfunn: perspektiver og empiriske funn*. Norges forskningsråd: Avslutningskonferansen 20.-21. april 1999

Bø, Inge (1993): *Folks sosiale landskaper. En innføring i sosiale nettverk*. TANO 1993

Bø, Tor Petter og Thomas Moden (2000): *Arbeid*. I Sosialt utsyn. Statistiske analyser 35/2000.

Dagbladet, 2. juli 2001

Epland, Jon (2001): *Barn i husholdninger med lav inntekt: Omfang, utvikling, årsaker*. Rapporter 9/2000.

Gjertsen, Finn (1992): *Sterk reduksjon i dødsulykker blant barn*. Samfunnsspeilet 3/1992.

Grøtvedt, Liv og Liv Belsby (1995): *Barns helse. Helseundersøkelsene*. Rapporter 11/95.

Hansen, Arvid og Arne. S. Andersen (1984): *Barns levekår*. Statistiske analyser 53/1984

Jensen, An-Magritt (2001): *Barn bor med far når far bor med mor*. Samfunnsspeilet 3/2001

Kitterød, Ragni Hege og Stein Opdahl (1992): *Småbarnsforeldre: lange dage, men tid til barna*. Samfunnsspeilet 2, 1992.

Kitterød, Ragni Hege (2001): *Tidsbruk og tidsbruksønsker - endring og variasjon*. I Anders Barstad (red.) På vei mot det gode samfunn. Notater 21/2001

Moxnes, Kari (2000): *Skilsmissem slik foreldre ser det*. I *Barn i Norge 2000*, Årsrapport om barn og unges psykiske helse.

Noack, Turid og Anders Barstad (1994): *Fortsatt vanlig med mange søsken og hyppig kontakt*, Samfunnsspeilet 1, 1994.

Nordhagen, Randi (1993): *Barns helse i Norge*. Statens Institutt for Folkehelse 1993.

Risberg, Terje (2000): *Fortsatt vekst, tross kontantstøtten*, Samfunnsspeilet 5, 2000.

Statistisk sentralbyrå (2000): *Familier og barn 1. januar 2000. Aktuelle befolkningstall, desember 2000*

Statistisk sentralbyrå (1999): *Færre skiller seg*. Dagens statistikk 27.10.1999.

Statistisk sentralbyrå (1998): *Barn og unge*. Aktuell statistikk. Landssammendrag.

Statistisk sentralbyrå (2001): *40 000 elever fra språklege minoriteter*. Dagens statistikk 6.6.2001.

Statistisk sentralbyrå (2001): *Fortsatt synkende spedbarnsdødelighet*. Dagens statistikk 14.6.2001.

Statistisk sentralbyrå (2000): *590 000 elever i grunnskolen*. Dagens statistikk 19.12.2000.

Statistisk sentralbyrå (1990): *Statistisk ukehefte nr. 50*.

Vaage, Odd Frank (1992): *Barn og unge er aktive kultur- og mediebrukere, men klare sosiale forskjeller*, Samfunnsspeilet 3, 1992.

Vaage, Odd Frank (2000): *Norsk mediebarometer 2000*, Statistiske analyser 42/2000, Statistisk sentralbyrå.

har vært stabil de siste 20-25 årene. Til tross for store forandringer i barns familier, ser det ut til at barn fortsatt har mye voksenkontakt, også på tvers av generasjoner.

Det er ikke bare barns familier som har endret seg. I takt med endringer i familiene har det vokst fram samfunnsinstitusjoner som har blitt en viktig del av barns liv. I dag går hvert andre barn under 6 år i barnehage. Dette er en femdobling siden 1976. Det offentlige har overtatt mange omsorgsfunksjoner på dagtid, gjennom barnehagen og deretter skolefritidsordningen, for de yngste. Et positivt trekk ved dette kan være at barn tidlig lærer å være sammen med ulike mennesker. Dagens familier kan sies å være mer åpne enn familiene var da den isolerte kjernefamilien dominerte. Man kan anta at barns tidlige inntreden i barnehage kan føre til at omsorgssvikt eller andre problemer i hjemmet i lettere grad kan avdekkes. Men alle ser ikke positivt på det offentliges inntog i barneomsorgen. Det uttrykkes blant annet bekymring for at foreldre og barn har for liten tid sammen i dag. Men tidsbruksstudier tyder på at mye har skjedd innenfor familien, slik at mindre tid blir brukt mer effektivt. Foreldre bruker blant annet mer tid til omsorgsarbeid og mindre tid til husarbeid i dag enn tidligere (Kitterød 2001). Likevel er det usikkert hvorvidt denne trenden også har fortsatt på 1990-tallet.

Hva gjør så barn på fritiden i dag? Revolusjonen innenfor media og informasjonsteknologi preger barns hverdag i stor grad i dag. TV, PC og Internett er viktige elementer i barns fritid. Barn er også i mye mindre grad utsatt for ulykker som fører til dødsfall i dag enn for 40-45 år siden. Barns levevaner kan være endret, barn oppholder seg på steder med mindre ulykkes- og skaderisiko, ulykkesforebyggende tiltak kan ha hatt virkning og helsetilstanden har blitt bedre til å redde liv.

I denne artikkelen har vi sett på endringer i levekår med barnet som utgangspunkt. Mye har endret seg. Barn i dag vokser opp i en foranderlig tid. Det vil bli viktig å følge denne utviklingen videre.

1. Med aktiv omsorg for barn menes her den tiden folk noterer i dagboka at de hovedsakelig utfører omsorgsarbeid. Foreldre tilbringer selvsagt mye tid med barna sine i tillegg til dette og parallelt med utførelsen av andre gjøremål.

2. Med medianinntekt menes den inntektsverdi som deler en ordnet fordeling i to like deler, det vil si verdien til den enheten som ligger midt i rekken av enheter når de er ordnet etter stigende verdi - i dette tilfellet etter stigende inntekt.

3. Jf. boks om ekvivalensskalaer.

4. Spørreteknikken for tid brukt til radio og fjernsyn er endret fra 1999. Med stor sannsynlighet er tallene høyere enn de ville ha vært med metoden brukt tidligere (Vaage 2000).

5. Samlebetegnelsen "allergier" er her definert som astma, høysnue og eksem. Disse diagnosene er kodet i samsvar med Klassifikasjoner av sykdommer, skader og dødsårsaker - Norsk utgave av ICD (International Classification of Diseases). I Helseundersøkelsen fra 1975 og 1985 er diagnosene kodet i ICD-8 (493, 507, 691 og 692), mens i helseundersøkelsen fra 1995 er ICD-9 benyttet (493, 477, 691 og 692). Tallene er sammenlignbare. Andelen barn med allergier har altså økt kraftig. Men det kan nevnes at man nok gikk oftere til legen i 1995 enn 10 og 20 år tidligere, og at det var lettere å få en diagnose i 1995 enn f.eks. på 1970-tallet. Det er altså også sannsynlig at noen flere allergier blir oppdaget i dag enn tidligere.